

Алесь БЕЛЬСКІ

ДАРОГА – ПРАСТОР – БУДУЧЫНЯ ПРАСТОРАВА-ЧАСАВЫЯ КААРДЫНАТЫ Ё ЛІРЫЦЫ ЯКУБА КОЛАСА

Беларусь пачатку ХХ ст. заставалася ў неспрыяльных грамадска-палітычных умовах, была пазбаўлена права на самастойнае нацыянальна-культурнае развіццё, цярпела сацыяльны ўціск і несправядлівасць з боку царскага імперскага рэжыму. І вось менавіта ў гэтых абставінах з’явілася патрэба ў асобах пасіянарнага тыпу і мужанага, дзейснага грамадзянскага характару, якія здолелі б адрадыць нацыянальную свядомасць беларускага

народа, дапамаглі б яму самаакрэсліцца ў духоўна-гістарычным існаванні, прадвызначылі б будучы лёс Бацькаўшчыны. Адным з такіх тытанаў духу і стаў Якуб Колас, у сваёй творчасці ён пазначаў шлях сацыяльна-духоўнага і нацыянальнага быцця, мэтанакіравана абуджаў у тагачасных беларусах пачуццё годнасці, пашыраў народнае светабачанне і светаразуменне, выхоўваў глыбокае пачуццё любові да Радзімы.

Цікава зірнуць на паэзію Якуба Коласа з пункту гледжання найбольш значных канцэптуальных вобразаў, праз якія раскрываюцца адраджэнскія і асветніцкія ідэі, праблема духоўных пошукаў народа і тэма будучыні Беларусі. Мае рацыю А. Лойка, адзначаючы, што “ў лірыку яго шырока ўваходзілі думкі і перажыванні паэта як народнага інтэлігента, грамадскага дзеяча, чалавека арыгінальнай натуры” [3, с. 214]. І яшчэ адзін надзвычай істотны момант: прыродныя вобразы, рэаліі навакольнага ландшафту ў паэзіі Якуба Коласа “сакралізуюцца, узвышаюцца як нацыянальныя сімвалы”, яны “ствараюць адметную коласаўскую топіку айчыны” [1, с. 200].

Дарога – адзін з такіх сімвалічна-змястоўных вобразаў. Ён сягае ў глыбіню народнай свядомасці і культуры чалавецтва. Дастаткова згадаць, якое важнае значэнне гэты матыўны топас набывае ў Бібліі, дзе гаворыцца і пра вандроўныя дарогі Хрыста, і пра яго шлях на Галгофу, і пра тое, што Гасподзь “ахоўвае дарогу праўды”, а чалавеку трэба ўнікаць “дарогі ліхое”, хадзіць “дарогаю добрых” (Прытчы 2: 8, 12, 20).

З дарогай у паэтычных творах Я. Коласа звязваецца матыў руху наперад да чагосьці новага і неспазнанага. Праўда, гэты рух для лірычнага героя пачаўся не адразу, бо яму перашкаджаюць бездараж, скаванасць духоўных сіл, адсутнасць адчування перспектывы ў прасторы. У вершы “На ростанках” пануе атмасфера панылага смутку і няўпэўненасці. Герой шукае-намацавае сваю жыццёвую дарогу, што выведзе са змроку-цемры да новай рэальнасці:

*Не відно мае дарогі –
Горы, лес, балоты, гразь...
Ў гэткі цяжкі, цёмны час!*

*Дзе ж, дарога ты другая?
Я стаю адзін, адзін,
Ноч вакол ляжыць глухая...*

Ці ж то свет сышоўся ў клін? [2, т. 1, с. 157].

Паэт пераканаўся ў тым, што дарога, якая выпала працоўнаму чалавеку і беларусам у цэлым, цяжкая, пакутлівая і неспагадная. Гэта дарога абяздоленасці і суцэльных выпрабаванняў: “Ой, дарога-сцежка, / Вузкая, крывая! / І ты, жыццё наша, / Ты, доля такая!” (“Дарога”) [2, т. 1, с. 172]. Здаецца, шлях пралягае ў нікуды, пазбаўлены перспектывы і канчатковай мэты. Зразумеў, Я. Коласа не задавальняла бязмэтная “дарога, як сляза”, жыццёвы рух у нейкі безвыходны тупік. Паэт пакутліва шукаў выйсце з складаных канкрэтна-гістарычных абставін, калі цэлы народ не здольны выкіравацца на шлях да новага жыцця і шчаслівай будучыні. Мае ра-

цыю М. Мушынскі, калі, разглядаючы творчасць Я. Коласа, адзначае, што “вобраз дарогі, матыў пошуку шляхоў у будучыню становіцца вядучым у паэзіі паслятурэмнага перыяду”, што “лірычны герой вершаў хоча разабрацца ў тым, якой дарогаю ён ідзе, каб спасцігнуць праўду жыцця, сэнс чалавечага існавання і прычыны становішча, у якім апынуўся асабіста ён і яго народ” [4, с. 27, 28].

У двух вершах 1912 г. “У дарозе” і “Дарога” выяўляецца драматызм аўтарскага светаразумення. Вандроўны дух кліча паэта ў невядомае, спараджае трывожныя прадчуванні: “...Даль неаглядная, даль засмучоная, / Смугай спавіта ўся ты!”; “...Далей узгоркамі / Ў даль невядомую, з думкамі горкімі, / З горам і смуткам маім!” [2, т. 2, с. 25]; “На блуканне-гора / Бог судзіў, няйначай...”; “Не з добра ж іду я / К людзям-чужаніцам” [2, т. 2, с. 26, 27]. Асуджанасць на блуканне ў пошуках лепшай долі абстраае пачуццё роднага кутка, свайго “дарагога краю”. Герой перажывае, што пакідае бацькаву хату, што страчвае штосьці галоўнае ў жыцці. Аднак ён на гэтай зямлі асуджаны цярапець пакуты, несправядлівасць, бяспраўе, страты. Займець лепшую будучыню для яго азначае выправіцца ў вялікі свет і адшукаць там праўду, волю і справядлівасць. Герой Я. Коласа, як і сам паэт, цудоўна разумее, што трэба выйсці на агульную, супольную дарогу да шчасця-долі. А пакуль, канстатуе ён, родны край у абладзе “начнога змроку”, дзе немагчыма абраць дакладны кірунак, крочыць наперад і адчуваць сябе свабодным чалавекам: “Што няма парадку, ладу, / Што ў хвасце другіх мы, ззаду, / Без дарогі ідзём...”; “Дзе найгоршыя дарогі, / Дзе штогод растуць астрогі – / Перша месца – нам” [2, т. 2, с. 39, 40].

Лёс беларусаў – крыжовы, цяжкі і пакутлівы шлях: “А куды ісці – не знаю, / Не ўлаўлю дарогі. / Дагарае дзень. Змярканне / Ахапляе далі. / Калі ж скончыцца блуканне / Ў бездарожных хвалях?” [2, т. 2, с. 9]; “Крыж, крыніцы і дарогі – / Усё паўнюсьенька жуды...” [2, т. 2, с. 49]. І таму паэт жадаў перамен, клікаў кожнага з беларусаў да сацыяльнай дзейнасці, духоўнай актыўнасці, бо толькі так можна пераўтварыць свет, наблізіць “жыццё залатое”: “...Сам з нягодамі змагайся, / Сам прабі дарогу!” [2, т. 2, с. 31]. Паэт выказваў веру ва ўнутраны патэнцыял народа, яго выратавальна-вызваленчую моц і здольнасць супрацьстаяць цяжкасцям, нягодам, перашкодам. Менавіта з вобразам-сімвалам дарогі ён звязваў надзею на лепшую нацыянальную будучыню.

Якуба Коласа непакоіў трагічны лёс народа ва ўмовах царызму, яго не задавальняла “глухая дарога” Беларусі наўзбоч цывілізацыі і гісторыі,

прагрэсу гуманістычнай культуры. Назвай верша “На прастор!” паэт накрэсліваў прасторава-гістарычную перспектыву, да якой павінны імкнуцца беларусы – выйсці на шырокі духоўны прасцяг, у свет чалавечай свабоды, светлага і прыгожага існавання:

*Гэй, на волю, на разлогі
Смужных даляў і палёў,
Дзе ва ўсе канцы святоў
Леглі вольныя дарогі!* [2, т. 2, с. 51].

Рух у гэты іншы свет варты і асобнага чалавека, і цэлага народа. У вершы “Дарога” (1916) Я. Коласа захапляе сама магчымасць руху і душэўнага разгарнення, пазнання чагосьці важнага і новага: “Эх, прастор! Эх, воля, воля...”; “Ну што ж? Далей, гайда далей, / За узгоркі тыя!” [2, т. 2, с. 72]. Дарога выводзіць паэта ў нацыянальны і агульначалавечы сусвет, і ў гэтым выяўляецца яго маштабна-філасофскі погляд на існаванне чалавека і народа. Найбольш яркае вобразна-сэнсавое ўвасабленне коласаўскага канцэпцыя шляху да будучыні знайшла ў паэме “Новая зямля”: “Прасторны шлях! калі ж, калі / Ты закрасуеш на зямлі / І злучыш нашы ўсе дарогі” [2, т. 8, с. 297]. Шлях яднання, паразумення, згоды – да яго заклікае глыбінная філасофска-гуманістычная думка паэта.

У 1917-м – 1920-я гг. Я. Колас імкнуўся зразумець і асэнсаваць тыя шляхі-дарогі, якія выпалі нашаму краю ў гістарычна складаны перыяд. Ён як асветнік і педагог усведамляў, што Беларусь і нацыю трэба ствараць, фарміраваць, трэба адукоўваць людзей, даваць ім веды, выхоўваць любоў да роднага, беларускага. Каб пазбавіцца цемнаты, духоўнай абмежаванасці, абудзіць самасядомасць, неабходна крочыць дарогай асветніцтва і навукі. Толькі так “*прыйдзе шчасце-воля*”, зазьяе “*прамень свабоды*” [2, т. 2, с. 289]. Ісці мірна, стваральнай дарогай, узбагачаць сябе ўнутрана, светапоглядна, інтэлектуальна – у гэтым бачыў Колас-паэт шлях да прасвятлення і ўзвышэння народа: “*Браты! Вялікая дарога / Чакае нас і родны край – / Жніво настала, працы многа, – / Навукі семя засявай!*” [2, т. 2, с. 79]. Паэт трывожыўся, якім шляхам пойдзе Беларусь далей, якая гістарычная будучыня яе чакае. Вобраз дарогі ў сэнсава-структурным кантэксте верша “Звон шыбаў” паўстае як сімвал невядомасці, страты перспектывы, надзейнага арыенціра руху ў заўтрашні дзень:

*...Ці то знак хто хоча даць,
Што згубілі мы дарогу,
Б’е трывогу* [3, с. 103].

Будучыня Беларусі бачылася тады Я. Коласу ашчэ не зусім выразнай і акрэсленай. Аднак у

адным ён быў глыбока перакананы: дарога беларусаў павінна пралягаць да вольнага і шчаслівага жыцця, ім трэба добра ўсведамляць, што самая галоўная нацыянальная каштоўнасць і духоўны набытак – “дом, што вякамі будавалі” [2, т. 2, с. 45], дзе “*толькі мы самі – / Доля сваёй кавалі!*” [2, т. 2, с. 104]. Я. Колас жыве неспакойнай думкай пра лёс Бацькаўшчыны, адчуваў трывогу перад днём наступным, новым часам, які нёс з сабою грандыёзныя змены і выпрабаванні. Паэт валодаў абвостраным адчуваннем часу, глыбокім філасофскім разуменнем яго кругабегу. Ён пастаянна скіроўваўся думкай за далягляд, у заўтра:

*– Якою пуцінай вы пойдзеце, дні? –
Я моўчкі пытаю.
Маўчыць неабсяжны прастор – глыбіня
Без берага-краю.
Маўчыць з ім і постаць наступнага дня,
І я замаўкаю* [2, т. 2, с. 248].

Працытаваныя радкі ўзяты з коласаўскага верша “Ноч пад Новы год”, напісанага ў апошні дзень 1937 г. Што гэта быў за час – 1937 год – не варты доўга апавядаць: жажлівыя чалавечыя ахвяры, страх у грамадстве і сэрцах людзей. У вычуванні новага, светлага, лепшага жыве народны паэт. У новым хранатопе, у даваеннай рэчаіснасці ён не страціў дакладнага ўспрымання і сутнаскага разумення рэальнага савецкага часу (пра што яскрава сведчаць вобразы скутай марозам зямлі, амярцвелае цішыні), думаў і хваляваўся за будучыню – і родных, блізкіх людзей, і ўсяго грамадства.

Такім чынам, вобразна-сэнсавы кантэкст змястоўнай трыяды “дарога – прастор – будучыня” яскрава раскрывае эвалюцыю мастацкага светапогляду і духоўных шуканняў Якуба Коласа. Вобраз-сімвал дарогі ў лірыцы паэта з’яўляецца ідэйна значным, асноватворным і набывае глыбокае сацыяльна-філасофскае нападзенне. Прастор і будучыня ўспрымаюцца Якубам Коласам як з’явы вышэйшага духоўнага парадку, з якімі трывала з’яднаны мэта і сэнс чалавечага існавання, быцця нацыі.

Спіс літаратуры

1. Багдановіч, І. Э. Авангард і традыцыя : Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння / І. Э. Багдановіч. – Мінск : Беларус. навука, 2001.
2. Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2007 – 2012.
3. Лойка, А. Гісторыя беларускай літаратуры : дакастрычніцкі перыяд : у 2 ч. / А. Лойка. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1989. – Ч. 2.
4. Мушынскі, М. Свайму часу і вечнасці / М. Мушынскі // Колас, Я. Збор твораў : у 20 т. / Я. Колас. – Мінск : Беларус. навука, 2007. – Т. 1. – С. 8 – 144.